

Van wie ze waren

ROMAN

ambo | anthos

*Lees-
clubkit*

GAËLLE NOHANT

Elk voorwerp heeft geheimen

Een oude lappenpop, een medaillon, een geborduurde zakdoek... Elk voorwerp, hoe onbeduidend ook, draagt zijn eigen geheimen met zich mee. Het is aan Irène om de eigenaren of nakomelingen te vinden, zodat de herinnering aan hun familielid levend blijft. Haar zoektocht naar de verschillende families voert Irène van Warschau en Parijs naar Berlijn, en van Griekenland tot Argentinië. Drie van deze zoektochten zullen een bijzondere impact op haar hebben. "Een drievoudige zoektocht die net zo spannend is als een detective", zegt Bernard Lehut, jurylid en journalist bij RTL, in een persbericht. De prijs wordt toegekend door een jury van 100 lezers in 20 boekhandels verspreid over heel Frankrijk.

Irène heeft vierentwintig jaar lang bij het ITS, een documentatiecentrum over nazi-terreur in Bad Arolsen, Duitsland, gewerkt. Ze krijgt een nieuwe missie toevertrouwd: de voorwerpen die in de kampen zijn gevonden, teruggeven aan de nakomelingen van de gedeporteerden. Het teruggeven van een lappenpop aan een nabestaanden van een gedeporteerde wordt gezien als het herstellen van een deel van het evenwicht in de wereld. Al snel wordt deze taak een soort priesterschap, een plaats waar de eigen angsten worden geconfronteerd met die van de overlevenden die zich nog steeds gevangen voelen in het kamp, "als het magnetische veld van een zwart gat". De roman verkent het naoorlogse Europa, maakt een tussenstop tijdens de Koude Oorlog, en beschrijft tevens vandaag de dag, waar het lang kan duren voordat mensen elkaar vinden of ontdekken. Historisch fascinerend en menselijk hartverscheurend is het lezen dat de nazi's hun bloedgroep lieten tatoeëren met 'het merkteken van Kaïn', dat 200.000 kinderen werden ontvoerd om van hen goede Ariërs te maken.

Reacties van lezers

★★★★★

Geweldig boek geïnspireerd door getuigenissen en ontroerende en verschrikkelijke feiten.

★★★★★

De eerdere romans van Gaëlle Nohant speelden zich altijd af in een goed gedocumenteerde historische realiteit. Er was lef nodig om een onderwerp te kiezen dat decennialang aanleiding heeft gegeven tot honderden boeken of werken, waarvan sommige belangrijk zijn vanuit zowel historisch als esthetisch oogpunt - getuigenissen, biografieën, verhalen, documentaires, films, enz. Deze roman is echter schitterend. Ik vroeg me af hoe de auteur erin slaagde mij zo aan haar tekst vast te houden. Ik denk dat dit, wat mij betreft, het gevolg is van de combinatie tussen feilloze historische informatie en het gebruik van een standpunt dat zowel fictief als eigentijds is. Het standpunt is inderdaad dat van een jonge hedendaagse onderzoeker het verschrikkelijke lot van de gedeporteerden tegenkomt. De schijnbare ijdelheid van de missie, geconfronteerd met de verschrikkingen van het lot dat zij tegenkomt, is opvallend.

★★★★★

Hartverscheurend. Mooie schrijfstijl voor een ontroerend verhaal dat de Shoah op een andere manier benadert. Een verhaal dat de moeite waard is om langzaam te lezen om zo grip te krijgen op de personages.

De medewerkers van AmbolAnthos zijn enthousiast

‘Een paar jaar geleden bezocht ik het concentratiekamp in Auschwitz. Niets maakte zoveel indruk op me als de bergen met schoenen en brillen die ze achter glas hebben tentoongesteld. De massa's koffers, de persoonlijke spullen. In voorwerpen schuilt een enorme kracht als het op verhalen aankomt. Iets wat Gaëlle Nohant erg goed begrijpt. Ze schreef er een prachtige aangrijpende roman over.’

– Annemieke van Plateringen, hoofd pr-afdeling

‘Van wie ze waren heeft me verrast met de originele insteek om de nasleep van de Tweede Wereldoorlog te laten leven. Ontzettend actueel, emotioneel en mooi om te zien hoe Nohant verhalen met behulp van verschillende objecten tot leven brengt, waardoor je zelf anders naar je persoonlijke bezittingen gaat kijken. Een roman die je bijblijft, ook maanden na het uitlezen ervan.’

– Ro Kalkowsky, redactie-assistent

‘Van wie ze waren is een indrukwekkende roman waarin de hoofdpersoon het verleden induikt. Haar zoektocht naar overlevenden van de Tweede Wereldoorlog liet me niet onberoerd.’

– Jennifer Boomkamp, uitgever vertaalde fictie

Discussievragen

1. Irene's relatie met Eva is ingewikkeld. Ze zijn erg hecht, maar op emotioneel vlak op momenten erg afstandelijk. Waren er momenten waarop je dit als frustrerend ervaarde? Wanneer en waarom?
2. Irene raakt meer en meer betrokken bij haar werk met de International Tracing Service. Heb je het gevoel dat ze hierdoor op de een of andere manier verandert? Hoe werden deze veranderingen duidelijk door haar omgang met anderen?
3. Vond je Eva een sympathiek karakter? Waarom of waarom niet?
4. Hoe staat Irene's eigen verleden in verhouding tot die van de nabestaanden? Denk je dat dit invloed heeft gehad op Irenes keuze om voor de International Tracing Service te werken?
5. Hoe denk je dat het herenigen van nabestaanden met de voorwerpen van slachtoffers kan bijdragen aan het verwerken van het generationele trauma dat de Tweede Wereldoorlog heeft veroorzaakt?
6. Heb je belangrijke symbolen ontdekt in het boek? Zo ja, welke?
7. Gedurende de roman, in en uit de concentratiekampen, ervaren de personages schrijnende en moeilijke situaties. Is er één situatie die jou meer is bijgebleven dan andere? Waarom denk je dat de auteur ervoor heeft gekozen om deze in het boek op te nemen?
8. Als je een bericht of een les zou moeten bedenken die de ervaringen van elke hoofdpersoon representeert – wat zou dat dan zijn en waarom?
9. Wat denk je dat de auteur hoopte dat haar lezers mee zouden nemen uit deze leeservaring?
10. Als je "Van wie ze waren" vergelijkt met andere romans die soortgelijke thema's hebben, welke overeenkomsten en verschillen zie je dan?

11. In de roman lezen we hoe het beleid van de International Tracing Service door de jaren heen veranderd is. Welke belangen spelen bij het beleid een rol? Wiens belang weegt het zwaarst? Wat is de toekomst van deze werkwijze en archieven? Zie je nut in het uitbreiden naar andere issues?
12. Op welk moment werden de meeste emoties bij je opgeroepen? Waarom? Hebben deze momenten bijgedragen aan je begrip voor slachtoffers van de Tweede Wereldoorlog?
13. De roman is gebaseerd op ware verhalen. Zie je connecties tussen de roman en jouw eigen leven? Zo ja, op welke manier?
14. Slachtofferschap wordt aan de hand van verschillende personages uitgebeeld. Wat maakt iemand tot slachtoffer? Kan een slachtoffer een dader worden?

“IK PROBEER DE BOODSCHAP DOOR TE GEVEN”

Interview met Gaëlle Nohant

Het werk van de Arolsen Archives en de #StolenMemory-campagne in het bijzonder vormden voor de Franse auteur Gaëlle Nohant de inspiratie voor haar nieuwste roman, "Le bureau d'éclaircissement des destins." De roman werd met veel lof gepubliceerd in Frankrijk en won de "Grand Prix RTL-Lire", een prestigieuze literaire prijs.

Gaëlle Nohant is geboren in 1973 in Parijs. Ze is een Franse auteur en heeft al vier romans gepubliceerd. Haar laatste roman verschijnt in de zomer van 2024 in Engeland; de Duitse vertaling verschijnt onder de titel "Das Büro zur Klärung von Schicksalen" bij Piper-Verlag in het najaar van 2024.

Mevrouw Nohant, waar gaat uw nieuwe roman over?

Mijn roman gaat over het onderzoek van Irène, een Franse archivaris die voor de International Tracing Service werkt. Eind 2016 neemt de hoofdpersoon de taak op zich om drie voorwerpen terug te geven aan de nabestaanden van hun vroegere eigenaars, die tijdens de Tweede Wereldoorlog werden gedeporteerd. Irène's onderzoek werpt licht op het lot van veel mensen, zo ook dat van haarzelf. Tegelijkertijd geeft de roman de lezer inzicht in de geschiedenis van de International Tracing Service - van de oprichting tot de beslissing om de archieven open te stellen voor het publiek en voor onderzoekers.

Hoe hoorde u over de Arolsen Archieven en de #StolenMemory campagne?

Een vriendin, die informatie had ontvangen van het Arolsen Archief over het lot van haar familieleden, attendeerde mij op de aanwezigheid van documenten over Robert Desnos in het online archief van het Arolsen Archief. Ik had een biografische roman over Desnos geschreven en jarenlang onderzoek gedaan naar zijn leven, maar ik wist niets van het bestaan van deze documenten of het archief. Uit nieuwsgierigheid probeerde ik zoveel mogelijk te weten te komen over het Arolsen Archief. En ik kwam een aantal artikelen tegen over de campagne om de persoonlijke bezittingen van gevangenen terug te geven die in sommige concentratiekampen waren gevonden - #StolenMemory. Ik wist meteen dat ik daar een roman over wilde schrijven.

Wat intrigeerde u aan het teruggeven van persoonlijke bezittingen van vermoorde mensen aan hun families?

Allereerst was ik gefascineerd door de symbolische betekenis van deze voorwerpen. Hoewel ze nauw verbonden zijn met een pijnlijke geschiedenis, zijn ze in de eerste plaats een levendige herinnering aan het leven dat de gedeporteerden leidden voordat hun beproeving begon. In één klap krijgen ze hun juiste positie in het gezin en in het leven terug. Tegenwoordig worden dingen vaak gezien in termen van hun marktwaarde en tegen die achtergrond vind ik het bewonderenswaardig en belangrijk dat er zo'n langdurig, moeilijk en zorgvuldig onderzoek wordt gedaan om een voorwerp terug te geven dat in materiële zin waardeloos is.

Waarom denkt u dat het belangrijk is voor families om deze voorwerpen terug te krijgen?

Ik denk dat het belangrijk voor hen is om opnieuw contact te kunnen leggen met familieleden die zijn overleden - of die zijn teruggekeerd uit de concentratiekampen maar nauwelijks hebben gesproken over die vreselijke periode in hun leven. Naarmate generaties verstrijken en de deportaties - en het zwarte gat dat ze vormen - in het verleden verdwijnen, kunnen mensen het makkelijker vinden om hun eigen familiegeschiedenis te onderzoeken. Het teruggeven van deze voorwerpen helpt een klein deel van een geschiedenis te herstellen die in puin werd achtergelaten. Het is ook een manier om mensen te eren die niet terugkeerden uit de oorlog en geen fatsoenlijke begrafenis konden krijgen. Het voorwerp is een symbool van het lichaam dat vermist wordt en kan helpen om iemand die verdwenen is weer een plaats te geven onder de levenden. Ik herinner me een man die, toen de persoonlijke bezittingen van zijn oudoom werden teruggebracht, ontdekte dat ze veel op elkaar leken. Ook dat is voor hem een manier om zich te verbinden met zijn familiegeschiedenis.

Bent u zelf aanwezig geweest toen persoonlijke bezittingen werden teruggegeven aan familieleden? Hoe zou u die ervaring beschrijven?

Ik ben verschillende keren aanwezig geweest toen persoonlijke bezittingen werden teruggegeven aan families en ik vond het een zeer ontroerende ervaring. Wat de meeste indruk op me maakte, was dat deze ceremonies weliswaar emotioneel waren, maar niet triest. Om verschillende generaties van een familie bij elkaar te zien komen, inclusief kinderen, had eigenlijk iets vredigs. Ik denk dat de teruggave van deze voorwerpen families kan helpen om hun geschiedenis te verwerken, een geschiedenis die vaak pijnlijk was en gebukt ging onder onbeantwoorde vragen en stilte.

Teruggave van persoonlijke bezittingen in Frankrijk

De Duitse bezetters stuurden H lene Swaczyk naar een concentratiekamp, waar ze als dwangarbeidster te werk werd gesteld. Ze overleefde en keerde na de bevrijding terug naar Frankrijk. Met de hulp van vrijwilligers zijn haar persoonlijke bezittingen nu eindelijk ook thuisgekomen.

Daarom vind ik het zo belangrijk dat de reizende tentoonstelling #Stolen Memory tot eind 2024 door Frankrijk toert en ik hoop dat daardoor meer mensen het project leren kennen.

Zijn er mensen in uw eigen familie die getroffen zijn door de Holocaust? Heeft uw boek een autobiografisch element?

Niemand in mijn familie is gedeporteerd. Maar de deportaties en de Holocaust hadden een blijvend effect op mijn oma. Zij was een tiener tijdens de oorlog. En ze heeft dit trauma doorgegeven aan haar dochters en kleinkinderen. Ik was nog heel jong toen ze me vertelde over de oorlog en over de uitsluiting die voorafging aan de deportaties en de dood in de kampen.

Haar ervaring met deze geschiedenis gaf haar een sterke persoonlijkheid en een groot gevoel van solidariteit.

Ik zag haar altijd vechten tegen onrecht en discriminatie. Tijdens het schrijven dacht ik voortdurend aan haar. In zekere zin is de roman mijn manier om tegen haar te zeggen: "Ik heb de boodschap begrepen. Nu probeer ik het door te geven." De Franse verzetsstrijdster Lucie Aubrac, die ik erg mocht, zei ooit dat het werkwoord "verzetten" altijd in de tegenwoordige tijd vervoegd moet worden.

Heeft u zelf onderzoek gedaan in het Arolsen Archief?

Ik begon aan mijn roman te werken in de winter van 2020. Er waren toen nog vergrendelingen van kracht, dus het archief was gesloten. Gelukkig had ik dankzij de digitalisering thuis toegang tot een groot deel van het archief en heb ik veel tijd besteed aan het doorbladeren van de collecties, het vertalen van archiefmateriaal uit het Duits of Engels en het inzoomen op documenten om details, afkortingen en stempels te kunnen bestuderen.

*Van boven naar onder:
De nazi's namen Hélène Swaczyk deze sieraden af toen ze werd opgenomen in het concentratiekamp. Deze aandenkens zijn nu teruggegeven aan de familie. (Foto: Archief Arolsen)*

De familie Swaczyk met dochter Irene bij de ceremonie ter gelegenheid van de teruggave van de bezittingen op het Franse Ministerie van Buitenlandse Zaken op 23 januari 2023, die ook werd bijgewoond door Gaëlle Nohant. (Foto: Archief Arolsen)

Ik las ook interne documenten van het ITS, de correspondentie die archivariissen voerden met mensen die vragen hadden gesteld en met andere archieven. Mezelf onderdompelen in dit hoofdstuk van de geschiedenis was een zeer intensieve ervaring voor mij.

Heeft iets een speciale indruk op u gemaakt?

Een van de dingen die ik me herinner is een rapport dat een SS-commandant indiende om zijn superieuren te informeren dat een bepaald Russisch dorp "Judenrein" ("van Joden gezuiverd") was, d.w.z. dat de hele Joodse bevolking was vermoord of gedeporteerd. Ik was geschokt door de pure kilte van dit rapport. Het archief is nogal overweldigend, zelfs voor mensen die al veel verslagen van mensen uit de eerste hand of boeken van historici over dit onderwerp hebben gelezen. Het is een stukje grimmige werkelijkheid dat je recht in het hart raakt. Een ander voorbeeld is een brief die Hugh Elbot, de voormalige interim-directeur van het ITS, in 1952 schreef aan zijn Amerikaanse superieuren om hen te waarschuwen het archief niet aan de Duitsers toe te vertrouwen. In deze brief vermeldt hij dat hij 45 SS- en Gestapo-leiders onder het personeel had geïdentificeerd. Eén van hen had zelfs geprobeerd het archief in brand te steken. Ik vond deze episode zo interessant dat ik hem in mijn roman heb verwerkt.

Heeft u de hoofdpersoon, Irène, of een van de andere personages in je roman gebaseerd op echte mensen? In hoeverre is de roman fictief?

Ik wilde een roman schrijven omdat ik dan kon profiteren van alle mogelijkheden die fictie biedt, maar ik wilde er tegelijkertijd zeker van zijn dat de historische feiten klopten. Dus baseerde ik mijn fictieve plots en personages altijd op de historische werkelijkheid. Ik heb tweehonderd boeken en ooggetuigenverslagen gelezen, tientallen documentaires bekeken en talloze artikelen en archieven doorgekamd om de personages en lotgevallen te ontwikkelen die in dit boek voorkomen. Soms, als ik de naam die ik een fictief personage had gegeven in het online zoekveld invoerde, vond ik een levensechte naamgenoot in het archief. De archieven bevatten bijvoorbeeld informatie over een man met de naam Lazar Engemann, die bijna even oud was als het personage in mijn boek en een vergelijkbaar vervolgingstraject aflegde. Zijn gevangenenregistratiekaart uit Buchenwald bevatte zelfs een foto die de visuele inspiratie vormde voor mijn figuur.

Gaëlle Nohant, Nathalie Letierce-Liebig en George Sougné, een #StolenMemory vrijwilliger, op bezoek in het Arolsen Archief. (Foto: Archief Arolsen)

Alle personages in mijn roman zijn fictief, maar de dingen die de personages in de roman meemaken werden onvermijdelijk door echte mensen tijdens de oorlog ervaren, en hun gevoelens en hun geschiedenis werden gevormd en geïnspireerd door de gevoelens en de geschiedenis van ooggetuigen. Behalve dat ik waarde hecht aan historische juistheid, wilde ik ook het lot van al mijn personages met het grootste respect en gevoeligheid behandelen. Achter elk personage staan alle mensen die soortgelijke ervaringen in het echte leven hebben gehad.

De hoofdrolspeelster, Irène, is ook fictief, maar haar karakter is gevormd door mijn gesprekken met Nathalie Letierce-Liebig, de coördinator van de afdeling Tracing van de Arolsen Archieven - in het bijzonder door haar betrokkenheid bij de slachtoffers en hun nakomelingen, haar gevoeligheid, haar grote empathie en haar terughoudendheid. Er zit ook een beetje van mij in Irène, omdat ik samen met haar de onderzoeken uitvoerde en er tegelijkertijd over schreef. En ook omdat voor Irène - en dit geldt ongetwijfeld voor Nathalie Letierce-Liebig en voor vele andere mensen die zich inzetten voor de slachtoffers van het nationaalsocialisme - haar werk meer is dan een baan. Het is een missie en die eindigt niet wanneer ze aan het eind van de dag het kantoor verlaat.

Deze roman heeft me drie jaar lang dag en nacht beziggehouden en ik wist dat dit de prijs was die ik moest betalen als ik het onderwerp recht wilde doen. Mijn dochter zag dat echter niet altijd zo!

Uw roman werd in januari 2023 in Frankrijk gepubliceerd. Hoe waren de reacties?

Het boek kreeg een geweldige respons, vooral van lezers en journalisten. Velen van hen hadden nog nooit van de Arolsen Archieven gehoord. Nathalie Letierce-Liebig herkende iets van zichzelf in Irène en zag het boek als een eerbetoon aan haar werk, en het was vooral haar reactie die me raakte.

Ik ben ook erg blij met de reacties die ik krijg van nazaten van slachtoffers als ze me tegenkomen in boekhandels en op boekenbeurzen of als ze me schrijven. Ik wilde met mijn roman mijn respect voor hen tonen. Ik voel me opgelucht en gerustgesteld door het feit dat ze dat ook echt voelen als ze het boek lezen. Sommigen van hen hebben me verteld dat ze na het lezen van de roman contact hebben opgenomen met het Arolsen Archief en in sommige gevallen heeft het Arolsen Archief hen informatie over hun familieleden kunnen geven.

Maar ik ben ook ontroerd door de gesprekken die ik met jonge lezers heb. Ik heb de roman speciaal voor hen geschreven. Het feit dat het boek hen iets te vertellen heeft, maakt me erg blij en vervult me met hoop.